

← Arhive de atelier – studii și cercetări în proiectarea de arhitectură, 2020-2022

Tipologia ca mijloc de cunoaștere, înțelegere, intervenție

LECT. DR. ARH. ALEXANDRA AFRĂSINEI

DR. ARH. LAURA POPA-FLOREA

Citirea urbană fixează repere, „puncte de referință în vagul totalității”¹, după cum le numește Christian Norberg-Schulz, iar înțelegerea și apropierea de realitatea orașului devin aspecte fundamentale pentru o intervenție justificată. Pornind de la realitatea fizică a orașului, de la arhitectură și formă urbană, ca datul concret prim la care se poate face referire, perspectiva tipologică poate fi considerată o modalitate de lectură aflată poate cel mai aproape de esența sa.

Citirea tipologică a țesutului urban² vizează nu numai starea fizică, ci și identificarea originilor și nuanțelor istorice ce determină ipostaze socio-culturale ale existentului. În funcție de necesitatea unui loc, acestea pot fi angajate într-un proces de transformare, iar tipologia apare ca aplicare contextuală cu caracter operațional, care face ca citirea critică a realității să reprezinte baza pentru proiectare.

În procesul pedagogic, abordarea tipologică permite pe de o parte o mai bună înțelegere a principiilor evolutive ce au conturat practica de arhitectură de-a lungul timpului, a modalităților de raportare la prezentul construit prin intermediul analizei și, pe de altă

parte, conturarea unor posibilități de intervenție coerentă în context. În acest sens, pornind de la o expunere istorică succintă a abordărilor teoretice ce au vizat conceptul de „tip” de-a lungul timpului, este urmărit parcursul acestuia de la instrument euristic, evocator al originilor arhitecturii, instrument de ghidaj disciplinar, prin raportarea la model, până la instrument de intervenție, prin operaționalizarea realității istorice și a semnificației ambientului urban. Sunt vizate teorii și tratate ce au definit conceptul de „tip” la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, prin direcțiile propuse de Antoine-Chrysostome Quatremère de Quincy și Jean-Nicolas-Louis Durand, dar și abordări din a doua jumătate a secolului XX, exprimate cu precădere prin teoriile arhitecților italieni Aldo Rossi și Saverio Muratori, ce definesc aplicabilitatea acestui concept asupra realității construite. Prin intermediul perspectivei fenomenologice introdusă de Christian Norberg-Schulz, este adusă în discuție semnificația „tip-ului” ca principiu dinamic ordonator, ce oferă un fundament general arhitecturii. Tipologia depășește stadiul de lectură pasivă a existentului și se transformă în metodă operativă, critică pentru intervenția urbană, subliniind astfel necesitatea și actualitatea subiectului pentru practica arhitecturală contemporană.

Tipul ca element primar al arhitecturii

Primele formulări explicite ale ideii de „tip” apar în contextul revoluției tehnice și sociale ce a marcat secolul al XIX-lea, moment al chestionării teoriei tradiționale în care arhitectura era legitimată prin raportarea la natură și susținea „doctrina imitării”³. În acest context, Antoine-Chrysostome Quatremère de Quincy definește „tipul” ca principiu ce pornește de la precedentul istoric, reprezentând o „conexiune metaforică” dintre originea arhitecturii și formă⁴. Quatremère de Quincy face diferența terminologică între „tip” și „model”, privind tipul ca element complex, ce determină modelul fără a se identifica cu el și permite interpretarea creatoare, care poate genera o varietate de forme ce au la bază un principiu comun.

„Cuvântul «tip» nu reprezintă atât imaginea unui lucru care poate fi imitat sau copiat perfect, cât ideea unui element care el însuși trebuie să servească drept regulă pentru model. [...] Modelul [...] este un obiect care se repetă așa cum este; din contră, «tipul» este un obiect după care fiecare poate concepe opere care să nu se asemeने între ele. Totul este precis și dat la model; totul este mai mult sau mai puțin vag la «tip».”⁵

Prin urmare, tipul poate fi identificat prin orice formă spațială ce are la bază principii istorice ordonatoare. Spre exemplu, tipologia curții interioare – regăsită la vilele/ *domus*-urile romane antice, la curțile ca rezultate ale densificării țesutului medieval sau la palatele renaștentiste din Roma – pornește de la *hortus conclusus* ca element spațial de referință. Astfel, tipul descris de Quatremère de Quincy face trimitere la natura și utilitatea obiectului în raport cu istoria, „acționând ca o recunoaștere perpetuă a unei identificări primitive”⁶.

În acest context, tipologia devine „un moment analitic al arhitecturii”⁷, ce va duce în continuare la definirea statutului său disciplinar prin contribuția lui Jean-Nicolas-Louis Durand și a perspectivei didactice asupra studiului tipologic.

Desprinderea de doctrina imitării naturii urmărește, prin prisma abordării propuse de Durand, stabilirea unor baze disciplinare ale arhitecturii ca știință definită prin ideea de „tip”. Însă în acest caz noțiunea nu apare ca atare, Durand folosind termenul de „gen”⁸, ce tratează explicit elementele fizice, formale, înțelese ca părți ireductibile ale unei clădiri, care pot fi descompuse și recompuse diferit prin păstrarea caracteristicilor esențiale (redate și transpuse în reprezentări diagramatice)⁹.

Așadar, în timp ce Quatremère de Quincy făcea trimitere la o înțelegere abstractă a tipologiei prin raportarea la o condiție ideală a arhitecturii ca act creator a cărei formă transpare din natură și răspunde unui proces euristic istorico-cultural, la Durand se poate vorbi de o înțelegere pragmatică, redusă la elemente constructive și program. Tipologia devine un instrument ce urmărește logica precedentelor arhitecturale și le transpune într-un „limbaj științific”¹⁰, recognoscibil, ca parte a unei metode de analiză, ce precedă proiectarea printr-un proces de structurare formală și spațială.

Tipul ca mijloc de analiză urbană și intervenție

Ideea unei arhitecturi structurate prin tipologie, respinsă la începutul secolului XX de curentul Mișcării Moderne¹¹, ce se poziționa împotriva teoriilor academiste ale secolului al XIX-lea, este reluată începând cu o serie de cercetări care semnalează necesitatea unei teorii în favoarea continuității formale și structurale a orașului tradițional¹². Prin modul de abordare, înțelegere și, în special, aplicare a studiului tipologic, lucrările arhitecților și teoreticienilor Saverio Muratori, Aldo Rossi, Christian-Norberg Schulz propun o raportare la arhitectură ca proces în care teoria (bazată pe critica realității urbane) este

„implicată participativ”¹³ în procesul de proiectare. Termenul de „tip” este definit în această perspectivă de rolul central al istoriei în interpretările cadrului construit și de suprapunerea dintre formă, permanență și semnificație.

Astfel, pornind de la contextul transformărilor urbanistice ale Italiei post-belice, Saverio Muratori propune o investigație didactică a realității urbane, aplicată pe cazul Veneției și ulterior al Romei¹⁴, ce urmărește o analiză directă a existentului, în care istoria constituie baza pentru analiză și intervenție. Acest proces este sintetizat prin prisma conceptului de *storia operante* (istorie operativă)¹⁵ ce implică o reconsiderare critică a structurii spațiale și funcționale existente prin prisma istoriei și dă indicii despre continuitatea evolutivă. Așa cum Muratori afirmă:

„Căutăm astfel o contrapartidă la studiul macroscopic al genezei cartierelor și țesutului urban în întregul său, încercând să comprimăm corespondența evoluției generale în celulele singulare ale țesutului, pentru a extrage motivele intime ale necesității de evoluție în conexiune organică cu structura preexistentă, după acel nou echilibru care se afirmă împreună în celulă și în țesut.”¹⁶

„Tipul” apare astfel ca element esențial ce demonstrează continuitatea vieții urbane și permite înțelegerea tiparelor de creștere a orașului – văzut ca organism viu cu conștiință istorică¹⁷.

Direcția propusă de Muratori și, în spirit mai tradiționalist, cea a lui Giulio Carlo Argan¹⁸, se resimt în teoria și practica lui Aldo Rossi care, reluând definiția lui Quatremère de Quincy, vede noțiunea de tip ca „o constantă” sau un „element cultural”, ce stă la baza continuității procesului arhitectural. Folosim cuvintele lui Rossi:

„În cele din urmă putem spune că «tipul» este ideea însăși a arhitecturii; ceea ce stă cel mai aproape de esența sa. Și astfel, ceea ce împotriva oricărei schimbări s-a impus întotdeauna «sentimentului și rațiunii», ca principiu al arhitecturii și orașului”.¹⁹

Luând în considerare atributele tehnice, funcționale sau stilistice specifice unui anumit moment din evoluția unei colectivități, tipul se regăsește în cadrul orașului prin „faptele

arhitecturale (*fatti architettonici*)”²⁰ , înțelese ca structuri sau prezențe urbane, individualizate prin raportarea la loc, la memoria colectivă și la propria istorie.

Rossi face trimitere la permanența tipului, care „stă la baza formei și o constituie”²¹ , subliniind capacitatea tipurilor de a se face vizibile și contribuind astfel la cunoașterea structurii urbane. Însă „dincolo de elementele enumerate există *l'âme de la cité*, cu alte cuvinte, există calitatea faptelor urbane”²² , fiind astfel introdusă o perspectivă filosofică asupra „tipului”, care face referire la semnificație și la aspecte ce țin de *locus* și memorie sau altfel spus a prezenței umane în lume prin construire.

Tipul ca reper al identității locului

Pornind de la memoria, caracterul și semnificația locului, abordarea fenomenologică propusă de Christian Norberg-Schulz face referire la o serie de principii ordonatoare de bază ce identifică locul și iau în considerare relațiile de similitudine, proximitate, închidere, continuitate. Acestea clarifică modul în care funcționează cunoașterea *a priori* în raport cu ambientul și „lucrurile arhitecturale (*le cose architettoniche*)”²³ , privite ca fenomene. Din aceasta perspectivă, discuția despre relațiile spațiale ce se stabilesc, se transformă în discuție despre limbaj, atât ca sursă primară a arhitecturii, ce face referire la tip, cât și ca element de identitate a locului²⁴ .

În procesul de analiză a tipologiilor arhitecturale, Norberg-Schulz urmărește „modul de a fi” înțeles prin raportare la dinamica evolutivă a spațiului²⁵ . În funcție de modalitatea de utilizare și de înțelegerea „în esență” a conținutului și rațiunii de punere în operă a „lucrului arhitectural” tipul, spre deosebire de imagine, conform lui Norberg-Schulz, implică o varietate de posibilități determinate, de trei elemente ordonatoare de bază pentru configurarea spațială: centrul, parcursul și limita. Împreună cu tradiția sau obiceiurile de construire, acestea devin indicii care transformă „tipul” în fundament general al arhitecturii²⁶ .

Prin urmare, înțeles ca esență a cărei aparență este forma (sau imaginea), „tipul” devine un element complex, raportat nu numai la evoluția istorică a unui cadru sau loc specific, ci și la semnificațiile sale intrinseci²⁷ .

În acest fel, prin suprapunerea perspectivei fenomenologice, „tipul” apare ca *transpunere a esenței în formă concretă*, iar tipologia ca *materializare formală a caracterului și identității unui loc*. Intențiile unui astfel de demers sunt regăsite și în modalitățile de abordare a procesului didactic, cu precădere la nivelul primilor ani de studiu. Studiul tipologic devine relevant pentru studenți care, pornind de la analiza existentului, a datului concret și identificând parcursul istoric și aspectele ce au stat la baza apariției formei urbane (tipurilor), pot extrage principii de evoluție și indicii despre continuitate.

Propus ca punct de referință în exercițiile preliminare proiectelor, studiul tipologic ghidează procesul de cunoaștere și înțelegere a existentului prin trimiterea la exemple relevante pentru istoria și evoluția arhitecturii. Descifrarea caracteristicilor spațiale ajută la definirea criteriilor de analiză pe baza cărora pot fi extrase principiile premergătoare intervenției arhitecturale. O astfel de abordare, dependentă de o atentă înțelegere a caracterului locului, dezvoltă capacitatea de raportare sensibilă la ambientul construit și oferă instrumentele necesare pentru o intervenție conștientă într-un context specific.

În consecință, pornind de la „tip” avem lectura urbană, analiza ce conține în sine esența, ca ceea ce stă la baza formei urbane și o determină, precum și implicațiile istorice, culturale sau sociale. Citirea urbană se regăsește pe de o parte în exercițiile de analiză a locurilor „uite” ale orașului, a spațiului public rămas, adesea abandonat, pentru care apar primele intenții de recuperare prin proiect, pe de altă parte în studierea diferitelor programe arhitecturale, care tratează „tipul” și tipologia în maniere specifice. Astfel se face trecerea de la oraș, context urban supus privirii, lecturii, înțelegerii și analizei, la obiect inserat în context. În toate aceste etape, tipologia privită nu ca element clasificatoriu, reductiv, ci ca întreg ce însumează „esența”, devine referențială pentru identificarea caracterului unui loc și o intervenție justificată.

Prin raportarea la istoria culturală a tipului arhitectural, se observă cum recunoașterea caracteristicilor unui anumit „tip” permite deconstrucția sistemului de concepție și formularea de ipoteze privind interacțiunea dintre aspectele arhitecturale, culturale, funcționale sau perceptive. În acest fel, „tipul” depășește condiția unui mecanism de clasificare, devenind un element esențial care contribuie la producerea și definirea spațiului, atât teoretic, ca proces didactic sau ca intervenție urbană.

Fig. 1: Tipologia curții interioare. Principiu spațial primar în diferite ipostaze – San Gimignano; Vila dei Misteri, Pompei; Torre Grossa, San Gimignano; Palazzo Barberini, Roma.

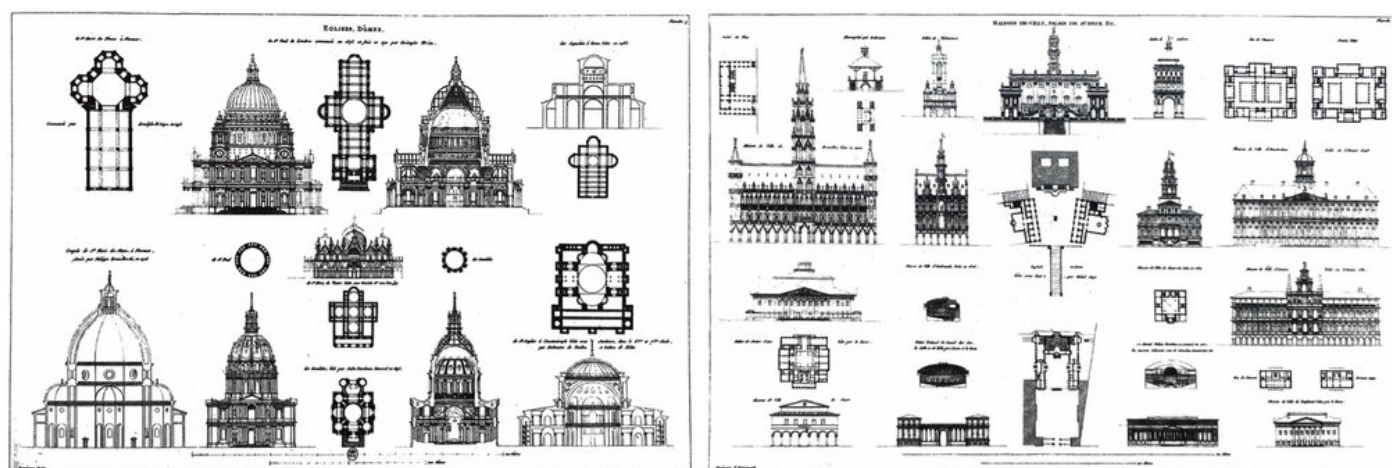

Fig. 2: Studii realizate de Durand pe programul de biserici, respectiv edificii publice. Analiză programatică, ce stă la baza metodei lui Durand de descompunere și identificare a elementelor caracteristice.

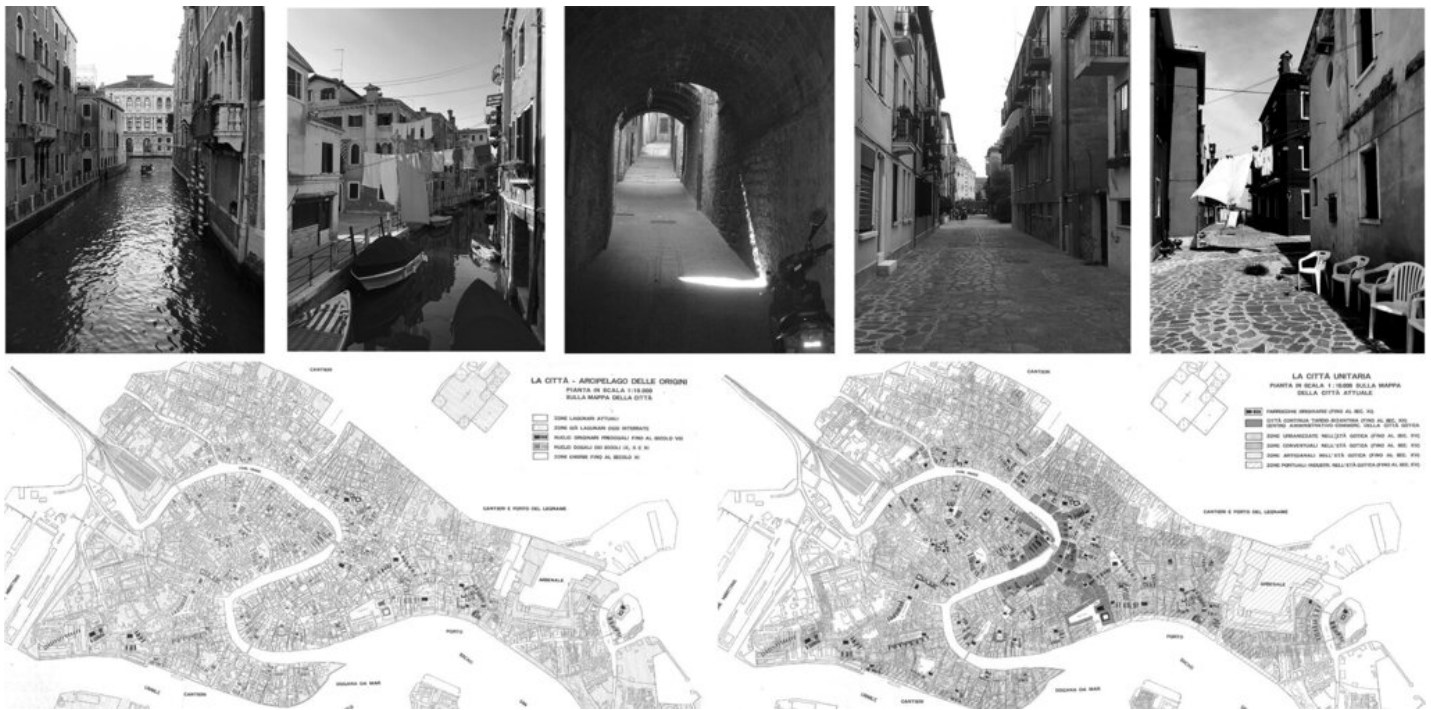

Fig. 3: Ipостaze ale țesutului urban venețian – Veneția, Burano. Planuri de analiză a Veneției realizate de Muratori, ilustrând pe de o parte nucleele urbane istorice, pe de altă parte diferitele tipuri de țesut în funcție de perioada istorică și rolul funcțional.

Fig. 4: Elemente primare-rezidențe. Relația țesut-monument – Siena, Roma

Fig. 5: Tipologia pieței urbane. Identitate și caracter Piazza del Campo, Siena; Piazza San Pietro, Roma; Piazza Plebiscito, Napoli

Note

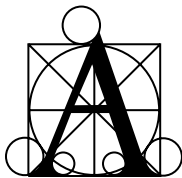
- [1](#) Christian Norberg-Schulz, *Architettura, presenza, linguaggio e luogo*, Skira Editore, Milano, 1996, p. 88.
- [2](#) Prezentul text se bazează pe cercetările doctorale ale autoarelor: Alexandra Afrasinei, *Despre lectura orașului*, Univesitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București și Laura Popa-Florea, *Fragment și policentralitate. Modelul italian în recalificarea centrelor orașelor comuniste din România*, Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București, 2021.
- [3](#) Christopher C. M. Lee, “The Deep Structure of Type – The Construction of a Common Knowledge in Durand’s Method”, în Pier Vittorio Aureli, ed., *The City as a Project*, Ruby Press, Berlin, 2020, p. 166.
- [4](#) Rafael Moneo, “On Typology”, *Oppositions*, MIT Press, nr. 13, 1978, p. 28.
- [5](#) Vezi Antoine-Chrysostome Quatremère de Quincy, *Dictionnaire historique d’architecture: comprenant dans son plan. Les notions historiques, descriptives, archaeologiques, biographiques, théoriques, didactiques et pratiques de cet art*, Volume 2, Le Clere, 1832, p. 629.
- [6](#) Rafael Moneo, *op. cit.*, p. 28.
- [7](#) *Ibidem*, p. 33.
- [8](#) Durand folosește termenul de „gen” în cărțile sale *Recueil el parallele des edifices de tous genres, anciens et modernes* (Collection and Parallel of Edifices of All Kind, Ancient and Modern, 1799-1801) și *Precis des lecons d’architecture donnees a l’Ecole Polytechnique* (Precis of the Lectures on Architecture Given at the Ecole Polytechnique, 1802-1805). Vezi Christopher C. M. Lee, *op. cit.*, pp. 167-169.
- [9](#) Christopher C. M. Lee, *op.cit.*, pp. 167-170.
- [10](#) *Ibidem*, p. 208.
- [11](#) Arhitectura modernistă privea obiectul arhitectural ca prototip al seriei de masă, fără a face apel la precedent sau la conceptul istoric de tip. Vezi Rafael Moneo, *op.cit.*, pp. 32-35.
- [12](#) Saverio Muratori, *Studi per una operante storia urbana di Venezia*, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma, 1959 și *Studi per una operante storia di Roma*, Consiglio Nazionale delle Ricerche, Roma, 1963; Giulio Carlo Argan, “On the Typology of Architecture”, trad. Joseph Rykwert, în *Architectural Design*, decembrie, 1963; Aldo Rossi, *L’architettura della città*, Ed. il Saggiatore, Milano, 2018, (ed. orig. *L’architettura della città*, Ed. Marsilio Editori, 1966); Rafael Moneo, “On Typology”, în *Oppositions*, MIT Press, nr. 13, 1978; Vittorio Gregotti, “The Grounds of Typology”, *Casabella*, 509-510, 1985, pp. 4-8.
- [13](#) Saverio Muratori, *Storia e critica dell’architettura contemporanea*, operă postumă coord. Guido Marinucci, Centro studi di storia urbanistica, Roma, 1980, p. 18.
- [14](#) Idem, *Studi per una operante storia urbana di Venezia*, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma, 1959 și *Studi per una operante storia di Roma*, Consiglio Nazionale delle Ricerche, Roma, 1963.
- [15](#) „La storia operante, care va fi ghidul viziunii muratoriene asupra lumii orașului și teritoriului (...) este, de fapt, criteriul pentru care arhitectura, în cadrul prezenței istorice actuale, a structurii, devine matricea pentru fiecare acțiune operativă.” – Guido Marinucci în Saverio Muratori, *Storia e critica dell’architettura contemporanea*, operă postumă coord. Guido Marinucci, Centro studi di storia urbanistica, Roma 1980, p. 20.
- [16](#) Saverio Muratori, *Studi per una operante storia urbana di Venezia*, Istituto Poligrafico dello Stato, p. 24.
- [17](#) Rafael Moneo, *op. cit.*, p. 35.
- [18](#) Giulio Carlo Argan se raportează la „tip” și tipologie pornind de la definiția lui Quatremère de Quincy, însă înțelege tipul ca structură de bază influențată de contextul istoric specific și pune accentul pe serialitate pentru identificarea (prin comparare și suprapunere) unor reguli subiacente ale „tipului”. Vezi Argan, G.C., „On the Typology of Architecture”, trad. Joseph Rykwert, *Architectural Design*, decembrie, 1963.

- [19](#) Aldo Rossi, *L'architettura della città*, Ed. il Saggiatore, Milano, 2018, (ed. orig. *L'architettura della città*, Ed. Marsilio Editori, 1966), p. 49.
- [20](#) *Ibidem*, pp. 33-34.
- [21](#) *Ibidem*, p. 31.
- [22](#) *Ibidem*, p. 24.
- [23](#) Christian Norberg-Schulz, *Architettura: presenza, linguaggio e luogo*, Skira Editore, Milano 1996, p. 131.
- [24](#) Christian Norberg-Schulz identifică în cadrul limbajului semnificativ al arhitecturii – *substantive* (tipologii), *verbe* (acțiuni, situații existențiale), *prepoziții* (elemente de topologie – relații fundamentale) și *adjective* (caracter și semnificație). Vezi: *Ibidem*, pp. 125-129.
- [25](#) Pentru Norberg-Schulz „modul de a fi” implică trei dimensiuni: „utilizare”, „înțelegere” și „punere în operă”. Mediul este cadrul tipologiei și include calități de orientare care îi stabilesc identitatea. *Ibidem*, pp. 142-143.
- [26](#) *Ibidem*, p. 141.
- [27](#) „«Tipul» poate fi privit ca dat-ul cel mai concret al modului de a fi, însă spre deosebire de figură, conține variații de posibilitate. Nu este operă și nu este origine [...] reprezintă o alegere temporală și locală [...] este alcătuit din principii mai mult decât din forme definite și aceste principii sunt cele care determină figura spre care «tinde» opera singulară”. *Ibidem*, p. 156.

← Loc. context. locuire – Alexandra Maria Afrăsinei, Andreea Maria Marinescu

[index](#)

[În dialog cu ceea ce este dat – Rodica Dina →](#)

Arhive de atelier – studii și cercetări în proiectarea de arhitectură, 2020-2022

Volum colectiv publicat în cadrul proiectului: „Dezvoltarea capacității instituționale a UAUIIM pentru cercetare în arhitectură și urbanism prin crearea unei culturi a diseminării rezultatelor”, acronim CULTADISER – activitatea 8.

Proiect finanțat prin Consiliul Național pentru Finanțarea Învățământului Superior – FDI 2022 Domeniul Strategic de Finanțare D6 – „Dezvoltarea capacității instituționale pentru

cercetare în universități”

Autorii își asumă întreaga responsabilitate pentru conținutul articolelor lor. Dreptul de copyright rămâne al autorului fiecărui articol.

Toate drepturile rezervate. Nici o parte din această publicație nu poate fi reprodusă, stocată sau transmisă prin orice mijloace de natură electronică, mecanice, de copiere, înregistrare sau alte forme fără permisiunea scrisă a autorilor și a editurii.

© 2022, Editura Universitară „Ion Mincu”, Str. Academiei, 18-20, sector1, București, cod 010014, tel. 40.21.30.77.193